

Н. І. Зражевська,
д-р наук із соц. комунік.

УДК 007: 304: 004.9

Метаоповіді та медійний образ політика в мас-медіа

У статті досліджено проблему використання політиками метаоповідей для саморепрезентації в медіа. Ми стверджуємо, що медійний образ політика формує геополітичні вподобання і впливає на електоральний вибір. У сучасних капіталістичних суспільствах культурною домінантою є постмодернізм, який є культурою імітування, стилізації, історичної алюзії. В умовах пастішу, гіпертекстуальності, ризомності такі суспільні інститути, як політика, релігія, наука, використовують глобальні дискурси метаоповідей для легітимізації і репрезентації.

Метаоповіді дають спільну платформу і дають змогу легітимізувати вчинки і погляди політика. Метаоповіді використовують як інструменти змістових і інформайних війн. Вони є потужною зброєю культурних війн. Суспільні рухи, партії, організації та їх лідери використовують метаоповіді як інструмент формування громадської думки.

Ключові слова: метаоповіді, медіаобраз, політика, мас-медіа.

Вступ. У сучасних розвинутих суспільствах культурною домінантою є постмодернізм, в основу якого покладено принципи імітування, стилізації, історичної алюзії. В умовах пастішу, гіпертекстуальності, ризомності такі суспільні інститути, як політика, релігія, наука тощо, використовують глобальні дискурси метаоповідей для легітимізації і репрезентації. Перфомантивність і ритуальність влади і політики, як і інших суспільних інститутів, забезпечує їм успіх і виживання, а для цього необхідні метаоповіді, близькі, зрозумілі для мас і такі, що пояснюють життя і вказують напрямом, в якому необхідно рухатися для досягнення суспільної мети.

Мета статті – показати, як політики використовують метаоповіді для саморепрезентації в медіа, оскільки лише на основі медійного образу політика ми формуємо свої геополітичні вподобання і робимо вибір.

Метаоповідь – це термін, який ввів французький дослідник Ж.-Ф. Ліотар у книзі «Постмодерністська доля» (1979). Під метаоповідями він розуміє всі «пояснювальні системи», які організують традиційне суспільство і слугують «за собом самовиправдання; релігію, історію, науку, психологію, мистецтво (інакше кажучи, будь-яке знання)» [1, с. 131]. Інше тлумачення терміна дає американський літературознавець Ф. Джеймсон, який застосовує для його пояснення такі поняття, як «великі оповідання», «домінантний код», «домінантна оповідь». Слідом за Ж.-Ф. Ліотаром він стверджує, що «оповідь» – це не стільки літературна форма або структура, скільки «епістемологічна категорія». «Подібно до кантівських категорій часу і простору, вона може бути зрозуміла не як риса нашого емпіричного сприйняття, а як одна з абстрактних (або “пустих”) координат, всередині яких ми пізнаємо світ, як “безмістерна форма”, що накладається специфікою нашого

сприйняття на неоформлений, “сирий потік реальності”» [1, с. 135]. Роль метаоповідей для створення медіаобразів політиків певним чином розглядалася в низці праць Г. Почепцова [2; 3; 4; 5], в книжці А. Кольєва «Політична міфологія» [6], Г. Грачова і І. Мельника «Маніпулювання особистістю» [7], П. Демчука та В. Мандрагелі «Російська політична культура» [8] тощо.

Методи дослідження. Методологія статті поєднує постмодерністський дискурс розуміння і переосмислення ролі метаоповідань в сучасному соціокультурному середовищі та критичний аналіз сучасної політичної ситуації та її репрезентації в мас-медіа.

Результати й обговорення. Світ доступний людині тільки у вигляді «оповідей», історій. Метаоповіді слугують або для реалізації «колективного свідомого», спрямованого на придушення соціальних конфліктів, або для консолідації навколо позитивних ідей свободи, демократії.

Великими оповідями історії є такі проекти як «Москва Третій Рим», «Третій рейх», у комуністів «Велика Жовтнева революція», у консерваторів «Хрещення Русі», в пострадянських країнах «Велика Вітчизняна війна». Великими оповідями є ліберальний і консервативний рухи, мультикультуралізм, релігії, атеїзм, класицизм, модернізм, тобто все, що охоплює певну систему координат, в межах якої великі групи людей, нації, держави легітимізують свою ідентичність. Створюючи метаоповіді, історіографія рухається в напрямку історіософії: опис історії відбувається в переосмисленні і міфологізації подій у тому напрямку, який потребує сучасна політична кон'юнктура. Якщо в традиційних суспільствах метаоповіді були безпосередньо пов'язані з життям, наприклад, лібералізм з боротьбою за свободу пригнічених, християнство мало тісні зв'язки з державними, суспільними, родинни-

ми інститутами, то в постмодерністських умовах більшість метаоповідей втратили свої зв'язки з реальним життям: комуністи тепер є багатіями, християнські інститути набули іншого значення (не такого сакрального, вони часто є придатками політичної системи).

Метаоповіді в сучасних умовах штучно створюються, але мають сильний вплив на реальність саме тому, що тиражуються через медіа. Наприклад, розкритикована ідеологія одіозного російського філософа А. Дугіна сьогодні реально втілюється в політичному істеблішменті російського суспільства і в російській політичній стратегії. Соціальну і геополітичну Євразійську імперію він протиставляє «новому світовому порядку» і «відкритому суспільству». Російські політики, включно з В. Путіним, також протиставляють Росію Західному світу, говорячи про «багатополарний світ», «особливу демократію», «духовні скрепи» тощо. Дугінська концепція «імперської нації» дуже популярна в російському політикумі, про що свідчать неодноразові виступи в медіа В. Жириновського, В. Путіна, Д. Rogozіна, А. Мітрофанова, Г. Зюганова з пропагандою євразійства. Стратегія В. Путіна була сформульована, коли він заявив, що найбільшою трагедією вважає розпад СРСР в 1991 р., ідеологію він також визначив однозначно, вказавши, що є «російським націоналістом». Дослідник політичної міфології А. Кольєв цитує слова А. Панаріна, який вважає, що сучасна євразійська версія російського консерватизму відрізняється від слов'янофільської субкультури підкріпленістю антропології й аксіології своєрідною онтологією і космологією. Він зазначає, що це дає підстави говорити про формування концептуального політичного міфу» [6, с. 322].

Отже, євразійський проект – це сучасний політичний міф, що трансформує минулі метаоповіді російського слов'янофільства в радикальному напрямку.

Метаоповіді входять у політику як необхідний інструмент формування медійного образу політика. Популярні метаоповіді використовуються для тиражування іміджу політика через мас-медіа. Сьогодні метаоповіді нічого не варті без ЗМІ. Політична міфотворчість поєднує елементи діяльності мас, їхні погляди і повсякденне життя з рекламними проектами і політичними маніпуляціями. Метаоповіді дають картину світу, дозволяють об'єднатися навколо цінностей і історичного минулого, відчуті значущість власного вибору.

Метаоповіді використовують не тільки політики, а й митці, освітяни, релігійні діячі, рекламисти тощо. Образ політика недостатньо мірою репрезентований без метаоповідей. Тому піарники залучають до створення іміджу політика такі нарративи, що виконують роль приєднання до великих оповідей історії, релігії, ідеології.

У ситуації постмодерну великі оповіді вже природно не відповідають реаліям життя. Наприклад, у створенні Третього рейху метаоповідь про

арійську расу була штучно накладена на тодішні історичні умови, підкріплена пропагандою в мас-медіа, кіно, листівках, виступах фюрера тощо. Комунізм як метаоповідь у сучасних умовах не прив'язана до реалій життя, оскільки реальних, справжніх, ідейних комуністів, так само як і комуністичних суспільств, майже немає. Тому оповідь живе як симулякр, комуністи в Раді схожі на старих акторів, які вже втомилися грати, але ще роблять «хорошу міну» при поганій грі. Зрозуміло, що вони грають на публіку, створюючи медіаобрази, які не мають нічого спільного з реальністю. Однак ефект від цього не зменшується.

Руйнування пам'ятників, перейменування вулиць – це по суті руйнування метаоповідей.

Якщо старі метаоповіді не працюють, наприклад, комунізм, християнство, виникає потреба в конструюванні нових «духовних скреп», таких як «Русский мир», «Особливий шлях Росії», «Візантизм», «Панк-Сталінізм» С. Кургіняна, концепція євразійства А. Дугіна.

Г. Почепцов, говорячи про боротьбу змістів і використання змістів у культурних та інформаційних війнах, пише про так звані нарративи, які часто використовують в мас-медіа. Наприклад, нарратив злодія і жертви в справі про отруєння В. Ющенка [2, с. 335]. За допомогою нарративів відбувається процес створення міфів: це може бути політичний, історичний, соціо-психологічний, інструментальний, теологічний нарративи, які вводять у масову свідомість ту чи ту картину світу [2, с. 333–334]. Наприклад, військових, що виступають за ДНР на Сході, українські мас-медіа називають по-різному: «сепаратисти», «терористи», «російські провокатори», «терористична операція». Російські медіа, характеризуючи дії українського уряду й українських військових, використовують такі поняття, як «громадянська війна», «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр». Щодо діяльності представників ДНР – навпаки – «зелені чоловічки», «чемні чоловічки», «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона», «возз'єднання Криму», «ополченці», «прихильники федералізації» тощо.

Метаоповіді є інструментом ведення культурних та інформаційних війн. «Культурні війни виступають як політичні війни (демократи і консерватори), війни ідеологій (ліві – праві), війни релігій (православ'я – мусульманство), війни цінностей (традиційні: традиційна родина – постмодерністські: фемінізм, мультикультуралізм)» [9, с. 113].

Ось наприклад, що пише про російську історіографію російський історик А. Буровський, вказуючи, що для створення міфу про Олександра Невського і початок сильної Московії були замовчані цілі століття історії Західної Русі: «Московія, початок якій поклав Олександр Невський, стане сильнішою за інші російські держави і зуміє задавити «конкурентів» (чому – особлива

розмова). І принесе усій Русі традиції холопства, азійчанини. А дуже багато сторін нашої ж власної історії від нас же почнуть приховувати. І тому історії про те, як національний герой Русі-Росії Олександр Невський розорив Русь разом з монголами, ви не знайдете в жодному підручнику з історії, в жодному офіційному довіднику радянського часу» [10].

Для створення метаоповіді про Велику Русь були викреслені або замовчені цілі століття історії й описані історичні події, виходячи з політичних міркувань. Так само з історичного контексту були виключені або перевернуті історичні події в Україні, наприклад, історія УПА, справжня біографія Бандери тощо. Сучасні події в Україні супроводжують нарративи, що опираються на метаоповіді про бандерівців, закріплені «совєтською» пропагандою. Метаоповідь «Велика Вітчизняна війна» та метаоповідь «Друга світова війна» різняться навіть символікою (в Європі та США червоні маки є символом шани героїв війни, в пострадянських країнах – георгіївська стрічка). До 2005 р. символікою ВВВ були радянські символи, але нагальною потребою став пошук нових символів, оскільки старі радянські метаоповіді та їх символіка вже не сприймалися переважно більшістю громадян «постсовєтської» епохи. У 2005 р. російська журналістка з «РИА Новості» Наталія Лосєва запропонувала георгіївську стрічку як символ перемоги. Отже, тепер з цим символом відбулася анексія Криму і з ним терористи вбивають українців на Сході України. Цей символ виконує ще й геополітичну функцію. Так звана метаоповідь «русского мира» втілена в цій символіці, і вона активно протистоїть державному прапору України. За синьо-жовту стрічку або прапор можна сьогодні бути в кращому разі обсвареним, в гіршому – вбитим на території Криму і на Сході України. Отже, метаоповідь ВВВ набула трансформації і перетворилася з ідеї вшанування загиблих, символу перемоги на символ тероризму. Недарма в народі і у мас-медіа часто цей символ почали зневажливо називати «колардською стрічкою».

Політичні гравці використовують нарративи, символи, фрейми, меми для долучення до метаоповідей (згадаємо, що, наприклад, М. Добкін з георгіївською стрічкою виступає на ТБ). Демонструючи цю символіку, він начебто об'єднується з жителями Сходу в їхньому розумінні світу як єдиного з «русским миром». Згадаємо, що Партія регіонів завжди активно підтримувала всі проросійські настрої в регіоні і в принципі сама була ідеологом «русского мира». Парадокс постмодерністської метаоповіді в тому, що сам «русский мир» – це абсолютно штучний фрейм, оскільки «русского мира» як цілісної ідеологічної концепції не існує. Це швидше низка філософсько-політичних концепцій, об'єднаних навколо ідеології євразійства, яке «не зуміло або не змогло заявити про себе як організований політичний рух зі сво-

ім власним проектом: соціальним, економічним, політичним» [8, с. 200]. Ідеологія євразійства – також постмодерністський проект, покликаний відродити метаоповіді Москви-Третього Риму, Російсько-радянського месіонізму (комунізму) та поєднати їх у проекті «євразійство». «Таким чином, євразійство в теорії національного питання, урізноманітвивши термінологію, використовує старі, радянські підходи створення нової історичної спільноти людей – “російський народ” замість колишнього “радянського народу”» [8, с. 214].

Як зазначає І. Кудрявцев: «Інколи «формуючою реальністю» історією нації стає легенда, в яку вірити її більшість, що тим не менш, має деякі фактичні обґрунтування. Разом з тим історія «наукова», тобто суха і безсуб'єктивна, мало-придатна для потреб підтримки нації. Натомість для цього оптимально підходить історія, міфологізована та редукована до ситуацій, коли народ цілком жахається, радіє або гуртується навколо героїв» [6, с. 369]. Отже, історична правда і реальність часто не мають нічого спільного з тим, що нам говорять підручники з історії або мас-медіа.

Слід сказати, що українська політична еліта також шукає метаоповіді для формування іміджу, репрезентації в мас-медіа. Наприклад, В. Ющенко активно відроджував метаоповіді, які підсилювали українську державність і самостійність: УПА, Бандера, Шухевич, Голодомор як геноцид української нації.

Імідж політиків великою мірою залежить від того, як вони себе репрезентують у медіа. Те, з якими ідеями асоціюється політик, з чим або з ким в нього спільна платформа, які метаоповіді лежать в основі його образу, впливає на ототожнення аудиторії з діями і словами політика. За допомогою «спільної платформи» відбувається підбір суджень, нарративів, фраз, що потребують одностайності поведінки, що створює враження начебто так роблять усі [7, с. 153]. Крім цього, велике значення має і так званий ефект праймінгу, який полягає в тому, що ми очікуємо такі послання і нарративи від конкретного політика, які є внутрішньо, психологічно сприйнятливими для нас. А мас-медіа ефективно допомагають у створенні такого медійного образу. Наприклад, Юлія Тимошенко репрезентувала такий медіаобраз, який був покликаний переконати, що на першому плані цього політичного гравця стоїть українсько-європейська держава, оскільки Україна – це Європа не тільки територіально, а й ментально, цивілізаційно. Метаоповіді формувалися навколо нарративів про Європу як осередок демократії і свободи, добробуту, законності. Україна в цьому метаоповіданні мала вигляд країни, що прагне європейського вибору. У цьому аспекті цікавою виявилася політична гра В. Януковича, який по духу був проросійським політиком (Україна – Росія), але на словах приєднувався до іншої метаоповіді (Україна – Європа). Тому

медійний образ цього політика перебував у системі метаповідання «Україна – це Європа». Такий образ влаштував і Захід, і Схід. Коли відбувся різкий поворот у бік східного вектора, Янукович ще певний час намагався зберігати образ євроінтегратора, хоча вже було зрозуміло, що це лише політичний перфоманс. Як бачимо, формування реальності з допомогою медіаобразів і метаповідань може сформувавши хибне уявлення про справжні мотиви політика.

Метаповіді про те, що Україна не відбулася як держава, що вона взагалі не держава, що українці – це не нація, що ті, хто виступав проти режиму Януковича, є бандерівцями і фашистами, дозволяють імперській свідомості вважати, що анексія Криму, сепаратизм на Сході України – це правильні і справедливі вчинки.

Політики часто застосовують метаповіді, присвоюють символічний капітал їх ідей і міфів, наприклад, православ'я, імперськості, арийства, візантизму, європейських цінностей демократії, великого національного міфу. «Спільна платформа» з метаповідями дає підсилення авторитету серед мас, допомагає у війні змістів [3]. Сучасні політики та їхні політтехнологи, іміджмейкери, рекламисти, історики, психологи й експерти різних гуманітарних галузей активно працюють у напрямку створення сучасних метаповідань для успішного політичного проекту, для популярності політика або партії й ефективних виборчих перегонів.

Висновки. Створюючи медійний образ політика, використовують метаповіді як потужний інструмент формування громадської думки.

Метаповіді в сучасних умовах переосмислюють і трансформують відповідно до політичних потреб часу.

В умовах постмодерну метаповіді набувають іншого значення, ніж у минулому: наприклад, національна ідея партії «Свобода» поєднується зі стратегічним курсом на Європу, який проголошується як «європейський україноцентризм» (згадаємо, що українська національна ідея за часів радянської історіографії була окреслена як ідея об'єднання слов'янства під російською гегемонією, а українська національна ідея за часів Богдана Хмельницького також не була євроцентричною, про це свідчить об'єднання України з Російською, а не з Польською державою). Сучасна політична доктрина поєднує старі метанаративи з новими тенденціями, створюючи новий сучасний український міф, без якого неможливе державотворення. Як зазначає А. Кольєв: «Концептуальна повнота політичного міфу стає важливою умовою для виживання країни в умовах прояву тенденцій постмодерну» [6, с. 322].

Метаповіді дають спільну платформу і дозволяють легітимізувати вчинки і погляди політика. Наприклад, імперська політика В. Пугіна

спирається на православ'я й одночасно на ностальгію старшого покоління по СРСР.

Медіаобрази політиків тим впливовіші, чим більше вони долучені до метаповідей. У цьому плані створений російськими ЗМІ медіаобраз Д. Яроша як бандерівця і націоналіста та медіаобраз Правого сектора як фашистської організації зіграли об'єднувальну роль у російському суспільстві проти подій на Майдані. Отже, медіаобрази виявилися набагато сильнішими, ніж реальна сила Правого сектора і реальна підтримка Д. Яроша на виборах Президента України.

Метаповіді створюють самопрезентацію в медіа і збільшують політичний капітал. Політики репрезентують себе через метаповіді як «збирателі земель», «євроінтегратори», «захисники російської мови» тощо.

Метаповіді використовуються як інструменти змістових та інформайних війн. Вони є потужною зброєю культурних війн. Суспільні рухи, партії, організації та їх лідери використовують метаповіді як інструменти формування громадської думки. Присвоюючи символічний капітал метаповідей, політики виправдовують свою діяльність і легітимізують свої політичні проекти.

1. Ильин И. Постмодернизм : слов. терминов / И. Ильин. – М. : Интрада, 2001. – 384 с.

2. Почепцов Г. Г. Від facebooku і гламуру до WikiLeaks: медіакомунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Спадщина. – 464 с.

3. Почепцов Г. Г. Смысловые войны в политике и бизнесе [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – URL: <http://psyfactor.org/lib/sociowar2.htm> (31.05.2014).

4. Почепцов Г. Г. Коммуникативный контроль над разумом [Электронный ресурс] / Г. Почепцов // Медіаосвіта. – 2011. – 24 черв. – URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/2948> (31.05.2014).

5. Почепцов Г. Г. Украина – Крым – Россия: Первая Смысловая война в мире [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – URL: http://www.gorod.cn.ua/news_55539.html (31.05.2014).

6. Кольев А. Н. Политическая мифология: Реализация социального опыта / А. Н. Кольев. – М. : Логос, 2003. – 384 с.

7. Грачев Г. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. Грачев, И. Мельник. – М. : Алгоритм, 2002. – 228 с.

8. Демчук П. Російська політична культура / П. Демчук, В. Мандрагеля. – К. : Молодь. – 311 с.

9. Зражевська Н. І. Культурні війни в контексті медіакультури / Н. І. Зражевська // Діалог: медіа-студії. – 2012. – № 15. – С. 105–115.

10. Буровский А. Россия, которой не было. 2. Русская Атлантида [Электронный ресурс] / А. Буровский. – URL: <http://fanread.ru/author/2498454/> (31.05.2014).

Подано до редакції 10. 09. 2014 р.

Zrazhevska Nina. Metanarratives and media image and the politician in mass media.

The article considers how politicians use metanarratives for self-representation in media. We claim that the media image of a politician forms geopolitical preferences and influences the electoral choice. In modern capitalist societies postmodernism is a cultural dominant. It is the culture of imitation, stylizations and historical allusion. In conditions of pastiche, hypertextualism and rhizome such public institution as policy, religion, science etc. use global discourses of metastories for legitimization and representation.

Metanarratives create the general platform and allow to legitimize activities and views of a politician. Metanarratives are used as instruments of substantial and information wars. They are a powerful weapon of cultural wars. Social movements, parties, organizations and their leaders use metanarratives as the instrument of formation of public opinion.

Keywords: metanarratives, media images, policy, mass media.

Зражевська Н. І. Метараскази і медійний образ політика в мас-медіа.

В статті досліджується проблема використання політиками метарасказів для саморепрезентації в медіа. Ми утверджуємо, що медійний образ політика формує геополітичні переваги і впливає на електоральний вибір. В сучасних капіталістических суспільствах культурною домінантою є постмодернізм, який можна назвати культурою імітації, стилізації, історическої аллюзії. В умовиях пастиша, гіпертекстуальності, ризомності такі суспільні інститути, як політика, релігія, наука і т. д., використовують глобальні дискурси метарасказів для легітимізації і репрезентації.

Метараскази створюють загальну платформу і дозволяють легітимізувати діяльність і погляди політика. Метараскази використовуються як інструменти контентесних і інформаційних війн. Вони є потужною зброєю культуресних війн. Суспільні рухення, партії, організації і їх лідери використовують метараскази як інструмент формування суспільного мненія.

Ключеві слова: метараскази, медіаобрази, політика, мас-медіа.